

УДК 631.11:338.432

Стасів О.Ф., кандидат економічних наук,
Львівський національний аграрний університет

ВДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

© *Стасів О.Ф.*

У статті проведено аналіз розвитку організаційно-правових форм господарювання в сільському господарстві. З'ясовано тенденції розвитку сільськогосподарських підприємств, особистих селянських господарств. Визначено вплив окремих чинників на ефективність виробництва в сільськогосподарських підприємствах. Розроблені основні напрями підвищення ефективності сільського господарства.

Ключові слова: сільське господарство, форма господарювання.

In the article the analysis of development of legal forms of manage is conducted in agriculture. Found out basic progress of agricultural enterprises, personal peasant economies trends. Certainly operate separate factors of influence on efficiency of production in agricultural enterprises. Basic directions of increase of efficiency of agriculture are offered.

Key words: agriculture, form of menage.

В статье проведен анализ развития организационно-правовых форм ведения хозяйства в сельском хозяйстве. Определены тенденции развития сельскохозяйственных предприятий, личных крестьянских хозяйств. Определено влияние отдельных факторов на эффективность производства в сельскохозяйственных предприятиях. Разработаны основные направления повышения эффективности сельского хозяйства.

Ключевые слова: сельское хозяйство, форма хозяйствования.

Постановка проблеми. Аграрна реформа в нашій країні спрямована на вдосконалення земельних відносин, формування агропродовольчого ринку, поліпшення умов для соціального розвитку села. Однією з найважливіших її складових є господарська реформа, яка передбачає формування нової організаційної структури сільськогосподарського виробництва, створення й розвиток сучасних організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств. Однак цілі реформи не можна вважати досягнутими. Замість високопродуктивного й висококонкурентного крупнотоварного сільськогосподарського виробництва у країні сформовано в основному дрібнотоварне, напівнатуральне. Більша частина

сільськогосподарської продукції виробляється в особистих селянських господарствах, які не мають перспектив підвищення продуктивності. Особливо складна ситуація склалася в Карпатському регіоні, в якому в умовах малоземелля все більша частина сільськогосподарських угідь не використовується.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичному обґрунтуванню й практичному вирішенню проблеми поглиблення та підвищення ефективності аграрної реформи присвятили свої праці такі вітчизняні вчені, як І.Баланюк [1], В.Копитко [2], Л.Мармуль [3], П.Саблук [4], В.Юрчишин [5] та багато інших. Вони розглянули різноманітні аспекти досліджуваної проблеми. Однак на даний час малодослідженими залишаються регіональні особливості проведення аграрної реформи. Недостатньо розробленою є проблема залучення до сільськогосподарського обороту невикористовуваних угідь за межами сільських населених пунктів, відродження тваринництва в сільськогосподарських підприємствах, розвитку сільськогосподарського підприємництва.

Мета статті. Мета статті полягає у проведенні аналізу розвитку форм господарювання в сільському господарстві Львівської області та виробленні рекомендацій з їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу. У результаті аграрної реформи створено нові ринкові організаційно-правові форми сільськогосподарських підприємств: господарські товариства, виробничі сільськогосподарські кооперативи, приватні (приватно-орендні) підприємства, фермерські господарства. Достатньо інтенсивно відбувається процес утворення обслуговуючих кооперативів і різних формувань інфраструктурного призначення. Суттєво збільшилися за розмірами особисті селянські господарства, змінилося їх соціально-економічне значення в аграрній економіці.

Найпоширенішими формами господарювання в сільському господарстві Львівської області стали: господарства населення, фермерські господарства, товариства з обмеженою відповідальністю, приватні підприємства. Низький рівень заробітної плати, безробіття, фінансова криза в сільськогосподарських підприємствах призвели до зміщення епіцентру трудової активності сільського населення в особисті селянські господарства. Вони стали основними виробниками сільськогосподарської продукції. Однак їхня роль в сільському господарстві області поступово знижується. Упродовж

2001-2008 рр. вартість виробленої ними продукції сільського господарства в порівнянних цінах 2005 р. зменшилася з 3391,2 до 3366,8 млн грн, а їх загальна чисельність – з 419,0 до 323,1 тис. (табл. 1).

Розвиток особистих селянських господарств тісно пов'язаний з розміром доходів населення. Зростання сукупного середньодушового доходу сільського домогосподарства Львівської області протягом 2001-2007 рр. з 182,01 до 666,22 грн за місяць (у 3,66 разів) призвело до значних змін у тенденціях розвитку особистих селянських господарств. Чисельність поголів'я великої рогатої худоби та виробництво валової продукції на 100 га сільськогосподарських угідь зменшилися. Це засвідчує вичерпання інтенсивних чинників зростання обсягів виробництва продукції. Статистика домогосподарств дає підстави для висновку про значне скорочення обсягів споживання виробленої всередині особистих селянських господарств продукції. З урахуванням індексу зростання цін на продовольчі товари вони (обсяги) скоротилися на 11,4%. Одночасно вартість реалізованої продукції з розрахунку на одне господарство зросла на 2,9% при зростанні розрахункового рівня товарності з 28,0 до 31,1%. Таким чином, особисті селянські господарства Львівської області демонструють чітко визначену тенденцію до прискороного згортання діяльності. За подальшого зростання грошових доходів населення, особливо за межами аграрної сфери, ці тенденції стануть ще гострішими. Якщо не буде вирішено проблему розширення сфери сільськогосподарського підприємництва, галузь занепадатиме й надалі.

Таблиця 1
Показники розвитку особистих селянських господарств
Львівської області

Показник	2001р.	2008р.	2008р. до 2001р., %
Кількість господарств, тис.	419,0	323,1	77,2
Вартість валової продукції сільського господарства в порівнянних цінах 2005 р., млн грн	3391,2	3366,8	99,3

Так само на: одне господарство, грн	8094	10420	128,7
100га сільськогосподарських угідь, тис. грн	527,6	421,4	79,9
Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	656,8	799,0	121,7
Поголів'я великої рогатої худоби, тис. голів	479,6	299,8	62,5
Вартість спожитої продукції, виробленої в особистих господарствах (у поточних цінах), млн грн	822,6	1545,8	187,9
Так само з поправкою на індекс зростання цін на продовольчі товари	822,6	729,2	88,6
Так само на одне господарство, грн	1963	2257	115,0
Вартість реалізованої продукції (у поточних цінах), млн грн	319,2	696,3	218,1
Так само з поправкою на індекс зростання цін на продовольчі товари	319,2	328,4	102,9
Так само на одне господарство, грн	762	1016	133,3
Розрахунковий рівень товарності, %	28,0	31,1	X

З 2001р. у Львівській області спостерігається тенденція до покращання результатів діяльності сільськогосподарських підприємств. Загальна їх чисельність за 2001-2008 рр. скоротилася з 583 до 225. Водночас, вартість виробленої ними продукції у порівнянних цінах 2005 р. зросла з 346,5 до 933,7 млн грн (табл. 2).

Таблиця 2

Показники розвитку сільськогосподарських підприємств
Львівської області

Показник	2001р.	2008р.	208р. до 2001р., %
Кількість підприємств	583	225	38,6
у тому числі: господарські товариства	271	116	42,8
приватні підприємства	159	100	62,9
сільськогосподарські кооперативи	28	1	3,6
Фермерські господарства	1190	1082	90,9
Вартість валової продукції сільського господарства в порівнянних цінах 2005 р., млн грн	346,5	933,7	269,5
Так само на:			
одне підприємство, тис. грн	594,3	4149,7	у 7,0 разів
одного працівника, грн	7769	74103	у 9,5 разів
100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн	70,8	527,5	у 7,5 разів
Середньорічна кількість працівників, зайнятих у сільському господарстві, тис. осіб	44,6	12,6	28,3
Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	378	177	46,8
Так само на одне підприємство, га	648	787	121,5
Рівень рентабельності реалізації продукції сільського господарства, %	-3,4	24,0	X

Аналіз розкриває певні тенденції: до 2003 р. включно відбувалося поступове зменшення питомої ваги валової продукції, виробленої сільськогосподарськими підприємствами, і збільшення, – виробленої господарствами населення. У 2004 р. така тенденція почала змінюватися – стала зростати питома вага продукції, виробленої сільськогосподарськими підприємствами. Ці зміни вселяють надію на те, що деградація сільськогосподарських підприємств припинилася, більшість із них адаптувалася до умов ринкової економіки.

Площа сільськогосподарських угідь, які використовуються сільськогосподарськими підприємствами, впродовж 2001-2008 рр. продовжувала скорочуватися. За досліджуваний період зменшилася також чисельність зайнятих у них працівників. Однак виробництво валової продукції на одного середньорічного працівника сільського господарства як основний показник продуктивності праці збільшилося з 7769 до 74103 грн, або у 9,5 разів. Так само значно зросли обсяги виробництва на 100га угідь. На відміну від особистих селянських господарств, спостерігається позитивна тенденція до переважання інтенсивних чинників зростання обсягів виробництва в сільськогосподарських підприємствах.

В основі значного скорочення чисельності великих сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм лежить насамперед нестабільність зовнішніх соціально-економічних умов їх функціонування. Однак не менш важливе значення мають внутрішні чинники розвитку, зокрема рівень їхнього ресурсозабезпечення. Для виявлення взаємозв'язку між обсягом виручки від реалізації продукції сільського господарства на 1га угідь і показниками ресурсозабезпечення сільськогосподарських підприємств адміністративних районів Львівської області проведено результативне групування (табл. 3).

У результаті статистичного групування виявлено високий рівень впливу на результативну ознаку вартості активів на 1 підприємство як одного з основних показників ресурсозабезпечення сільськогосподарських підприємств. Означені показники ресурсозабезпечення одночасно є показниками розмірів сільськогосподарських підприємств і рівня концентрації виробництва.

Таблиця 3

Залежність обсягу виручки від реалізації продукції сільського господарства на 1га угідь від показників ресурсозабезпечення сільськогосподарських підприємств Львівської області, 2008 р.

Групи адміністративних районів за виручкою на 1га, грн.	Кількість районів у групі	Середня виручка на 1га, грн	Кількість працівників на підприємство	Вартість основних засобів на 1 підприємство, тис. грн.	Площа сільськогосподарських угідь на 1 підприємство, га
I – до 2000	5	1384	39	2753	594
II – 2001-4000	8	3144	60	5442	910
III – 4001 і більше	5	9226	53	10117	741
Разом і в середньому	18	4847	56	7014	787

Однією з достовірних статистичних закономірностей, визначених вченими різних країн світу, є позитивний вплив зростання масштабів виробництва на показники економічної ефективності. З метою виявлення такого взаємозв'язку та його форми в сільськогосподарському виробництві Львівської області проведено множинний кореляційно-регресійний аналіз, результати якого наведено в табл. 4.

Коефіцієнт детермінації між результативною й факторними ознаками у всій сукупності сільськогосподарських підприємств становить 0,80. Найвищий він у господарських товариствах, а у приватних підприємствах і фермерських господарствах – значно нижчий. Оскільки чинник масштабів виробництва в господарських товариствах у 2006 р. діяв якнайчіткіше, можна зробити висновок про найвищий рівень адаптованості цієї організаційно-правової форми сільськогосподарських підприємств до сучасних вимог ринкової економіки в досліджуваному регіоні.

Низький рівень ефективності виробництва в сільськогосподарських підприємствах є однією з основних причин скорочення інвестицій у сільське господарство. Недостатня інвестиційна привабливість галузі є наслідком фінансової нестабільності, високої фондомісткості продукції, кредитної заборгованості підприємств, високого рівня зношення основних

засобів, низького рівня продуктивності праці. За таких умов можливості збільшення інвестицій у сільське господарство досить обмежені. Аналіз показує, що сільське господарство внаслідок своєї непривабливості суттєво відстає від промисловості, транспорту і зв'язку, будівництва як за вартістю, так і за питомою вагою інвестицій в основний капітал. Виробництво більшості видів продукції (цукрові буряки, молоко, м'ясо великої рогатої худоби, свиней, овець, птиці) залишається у підприємствах збитковим. Якщо в рослинництві тільки виробництво цукрових буряків залишилося збитковим, то в тваринництві збитковим є виробництво всіх видів продукції, крім яєць. Низький рівень рентабельності виробництва складається під дією високого рівня собівартості продукції, яка протягом 2001-2008 рр. зросла: зерна - в 13,9 раза, цукрових буряків - у 6,4 раза, овочів - у 7 разів, молока - у 5,3 раза.

Таблиця 4

Статистичні характеристики залежності обсягу виручки від реалізації продукції сільського господарства на 1га угідь від показників ресурсозабезпечення сільськогосподарських підприємств Львівської області, 2008 р.

Форма підприємств	Рівняння регресії	Коефіцієнт детермінації
Сільськогосподарські підприємства - всього	$Y = 285,9 - 38,9x_1 + 1,6x_2 - 0,9x_3$	0,80
Господарські товариства	$Y = 254,8 + 42,7x_1 + 0,42x_2 - 3,2x_3$	0,92
Приватні підприємства	$Y = 470,8 + 7,8x_1 - 0,1x_2 + 0,4x_3$	0,43
Фермерські господарства	$Y = 3378,4 + 0,7x_1 + 3,6x_2 - 13,3x_3$	0,45

Державні підприємства виявилися хронічно збитковими. Перспектив розвитку вони не мають. Суттєвої різниці у рівні рентабельності в недержавних підприємствах не виявлено. Вони рентабельні, але рівень рентабельності є низьким (3,9-5,5%). Є підстави для висновку, що рентабельність виробництва тут залежить не стільки від форм господарювання, скільки від невідпрацьованого економічного механізму, який однаково діє у всіх господарствах.

Основною соціальною метою сільського господарства є забезпечення населення продовольством і підвищення рівня життя сільського населення. Цієї мети сільське господарство Львівської області не досягло. Менше від фізіологічних норм на душу населення споживається: м'яса і м'ясопродуктів, молока і молокопродуктів, яєць, овочів, фруктів і ягід, риби і рибопродуктів, більше - картоплі, хліба, олії. Високоцінний білково-вітамінний тип харчування змінився на менш цінний – вуглеводний. За розміром номінальної заробітної плати працівників сільського господарства Львівщина суттєво відстає від оплати праці в інших галузях економіки. Прожитковий мінімум у сільській місцевості у 2004 р. забезпечувався зарплатою лише на 77,3%, у 2008 р. – на 80,5%.

Оцінка ситуації, яка виникла в аграрному секторі економіки Львівської області, підтверджує загальний висновок про те, що аграрна реформа поки що не дала очікуваних результатів, вказує на необхідність розробки і реалізації нової державної аграрної політики, здатної поєднати інтереси держави і селянства, вивести аграрний сектор економіки з економічної кризи.

Сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм функціонують в ідентичних зовнішніх економічних умовах. Однак існують значні відмінності в соціальних і правових умовах їх функціонування. Серед сільських жителів сформоване доволі стійке негативне ставлення до приватних сільськогосподарських підприємств і фермерських господарств. Значні перешкоди їх розвитку створює мораторій на продаж-купівлю сільськогосподарських земель. Результати статистичних групувань і кореляційно-регресійного аналізу підтверджують недостатній рівень прояву зовнішніх позитивних чинників розвитку приватних підприємств і фермерських господарств, на відміну від господарських товариств.

На перспективу прогноуються певні зміни в структурі різноукладності. Нами розроблена концептуальна схема її структури в сільському господарстві Львівської області. Особисті господарства населення (селянський уклад) не можуть вважатися пріоритетною формою господарювання. Але вони зберігатимуться доти, доки існуватиме безробіття на селі, доки не зросте рівень матеріального добробуту сільських жителів, не відродиться рівень виробництва в сільськогосподарських підприємствах.

Серед ключових напрямів удосконалення організації сільськогосподарського виробництва у новостворених виробничих організаційно-правових формах господарювання є раціональна організація виробництва, підвищення матеріальної заінтересованості працівників (найманих, співвласників і власників) у кінцевих результатах діяльності. Тільки в такому разі можна розраховувати на значне підвищення економічної ефективності виробництва, зростання рівня інвестиційної привабливості галузі.

Для оздоровлення економічної ситуації в сільськогосподарських підприємствах необхідно підвищити рівень концентрації та інтенсифікації виробництва. Без цього не можна вести мову про запровадження науково-технічного прогресу. Спеціалізація на виробництві зерна, як це було донедавна, не забезпечує сільськогосподарські підприємства від зниження рентабельності. Перспективним для спеціалізації сільськогосподарських підприємств є молочно-м'ясне скотарство, що вимагатиме чималих зусиль і коштів.

Висновки. Під сільськогосподарським укладом треба розуміти соціально-економічну категорію, що уособлює пріоритети і відповідні їм типи економічної поведінки селян, які реалізуються в конкретних виробничих відносинах, першооснову яких становлять діючі відносини власності з їх соціальними, економічними організаційними та іншими складовими. Форми господарювання в сільському господарстві Львівської області у процесі аграрної реформи і становлення різноукладності на селі постійно удосконалюються, змінюється їх структура. Найбільшого поширення набули особисті селянські та фермерські господарства, господарські товариства, приватно-орендні підприємства. Не одержали розвитку (порівняно з іншими областями) сільськогосподарські виробничі кооперативи. Відбулися кардинальні зміни у розподілі сільськогосподарських угідь між землекористувачами.

На перспективу прогнозуються певні зміни в структурі різноукладності. У процесі дослідження розроблена концептуальна схема її структури в сільському господарстві Львівської області. Особисті господарства населення (селянський уклад) не можуть вважатися пріоритетною формою господарювання. Але вони зберігатимуться доти, доки існуватиме безробіття на селі, доки не зросте рівень матеріального добробуту сільських жителів, не

відродиться рівень виробництва в сільськогосподарських підприємствах. Для оздоровлення економічної ситуації в сільськогосподарських підприємствах необхідно підвищити рівень концентрації та інтенсифікації виробництва. Без цього не можна вести мову про запровадження науково-технічного прогресу. Спеціалізація на виробництві зерна, як це було донедавна, не забезпечує сільськогосподарські підприємства від зниження рентабельності. Перспективним для спеціалізації сільськогосподарських підприємств є молочно-м'ясне скотарство, що вимагатиме чималих зусиль і коштів.

Список використаних джерел:

1. Баланюк І.Ф. Реформування в аграрному секторі регіону/І.Ф.Баланюк. - К.: ІАЕ УААН, 1999. - 270 с.
2. Копитко В.І. Реформування та регулювання економіки регіонального агропромислового комплексу / В.І.Копитко. – Львів, 2005. – 550с.
3. Мармуль Л.О. Підвищення дохідності фермерських господарств/Л.О.Мармуль//Економіка АПК. – 2008. – №5. – С.74-79.
4. Саблук П.Т. Економічні відносини та дохідність агропромислового виробництва/П.Т.Саблук// Економіка АПК. – 2008. – №11. – С.147-152.
5. Юрчишин В.В. Ефективність як вирішальний економічний критерій/В.В.Юрчишин// Економіка АПК. – 2008. – №12. – С.143-145.